ISSN - 2279 - 0489
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

GENIUS

Volume - VIII Issue - I August - January 2019-20

ENGLISH / MARATHI PART - I

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal
Journal No. 47100

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.631
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या धर्मांतराची फलश्रुती **प्रा. डॉ. अजय चिकाटे**	१-५
२	१८५७ च्या पहिल्या स्वातंत्र्य युद्धातील स्त्रीयांचे योगदान **प्रा. डॉ. सुनील प्रभाकर खिलारी**	६-९
३	डॉ. अशोक रानडे यांचे सांगीतिक व्यक्तिमत्व एक विचार **प्रशांत झि. भागडे**	१०-१३
४	महाराष्ट्रातील आदिवासांच्या विकासात शासकीय योजनांचे यश अपयश **डॉ. मिलिंद एन. खरात**	१४-१६

VOLUME - VIII, ISSUE - I - AUGUST - JANUARY 2019-20
GENIUS - ISSN 2279 - 0489 - IMPACT FACTOR - 6.631 (www.sjifactor.com)

४. महाराष्ट्रातील आदिवासांच्या विकासात शासकीय योजनांचे यश अपयश

डॉ. मिलिंद एन. खरात
एल.बी.एस.

१.१ प्रस्तावना

२१ व्या शतकातील खाजगीकरण, उदारीकरण व जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत आदिवासी समाज आजही मोठ्या प्रमाणात मागासलेला आहे. त्यांच्या सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक प्रमुख समस्या आहेत. या समस्या सोडविल्याशिवाय भारतातील आदिवासींचा खऱ्या अर्थाने विकास होऊ शकणार नाही. या समस्या लक्षात घेऊन शासन आणि ऐच्छिक संघटनांनी आदिवासींच्या समस्या सोडविण्यासाठी विशेष उपक्रम राबवित आहे. भारतीय संविधानात अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातींचा विकास करण्याच्या दृष्टिने अनेक महत्त्वपूर्ण तरतुदी करण्यात आल्या. आदिवासी समाजांना इतर समाजाबरोबर आणण्यासाठी विशेष सोयी आणि सवलतीची तरतूद भारतीय संविधानात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेली आहे. त्यांना सर्व प्रकारचे हक्क प्रदान करून त्यांच्या हिताचे संरक्षण करण्यात आले आहे. दऱ्याखोऱ्यात राहणाऱ्या आदिवासी समाजांना आर्थिक विकासाच्या प्रवाहात आणण्यासाठी केंद्र व राज्य शासनाने अनेक योजना राबविल्या व राबवित आहे. बदलत्या परिस्थीनुसार आणि गरजेनुसार या समाजाच्या सर्वांगिण विकासासाठी आवश्यक असणाऱ्या योजनांची निर्मिती केली. शासनाने १९७५ पासून आदिवासी समाजाच्या विकासासाठी महत्त्वकांक्षी उपक्रम / योजना राबविण्यास सुरुवात केली आहे. आदिवासी विकासाला चालना देण्यासाठी भारत सरकारने पंचवार्षिक योजनेच्या माध्यमातून विविध प्रकारच्या योजना राबविल्या जातात.

महाराष्ट्र शासनाने आदिवासी समाजाच्या लोकांचे जीवनस्तर उंचावण्यासाठी आदिवासी विभागामार्फत राबविण्यात येत असलेल्या योजनांची माहिती पुढीलप्रमाणे आहे.

१.२ संशोधनाची उद्दिष्ट्ये

१. शासकीय योजनांचा अभ्यास करणे.
२. विविध योजनेच्या अंमलबजावणीचा अभ्यास करणे.
३. प्रशासन राबवित असलेल्या योजनेचा अभ्यास करणे.
४. विविध योजनेवरील खर्चाचा अभ्यास करणे.

१.३ संशोधन पध्दती

प्रस्तुत संशोधनासाठी द्वितीय साहित्य सामग्रीचा वापर केला आहे. त्यामध्ये विविध पुस्तके, मासिके, लेख, संदर्भ ग्रंथ, इंटरनेट इ.चा वापर केला आहे.

Dr. M.N. Kharad

Special Issue August 2019

विद्यावार्ता

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
आणि
भारतीय शिक्षण प्रसारक संस्थेचे

खोलेश्वर महाविद्यालय, अंबाजोगाई

यांच्या संयुक्त विद्यमाने राज्यशास्त्र विषया अंतर्गत
राष्ट्रीय चर्चासत्र

मानवी अधिकार :
सद्यस्थिती आणि आव्हाने

संपादक
डॉ.तात्या बाळकिसन पुरी

Index

01) Human rights: present circumstances and challenges
Santosh Shankar Chavan, Dr. Hanumant Bhoomkar ||18

02) Linguistic Terrorism, Media and Human Rights
Dr. Abdul Samad Abdul Baset, Beed ||19

03) Dalit, Minorities and Human Rights
Dr. Faruqui Quayyum M. Younus, Beed ||22

04) Protect of Human Rights: Indian Context
Asso. Prof. Rajesh K. Gaikwad, Beed ||26

05) Status of Women's Rights
Dr. Milind N. Kharat, Jalna ||30

06) Women and Human Rights
Asso. prof. Lokhande Shrirang Shamarao ||34

07) Child Labour and Human Rights in India
Prof. Dr. Sachin B. Mane , Latur ||38

08) Role Of Media In Democracy, Human Rights And Good Governance
Dr. Phulari D. S., Ambajogai ||42

09) Women and Human Rights
Mr. Shaikh Gafoor Ahmed, Beed ||46

10) The Role of UNO in promotion and protection of Human Rights
Dr. Shinde Pramod G., Latur ||49

11) Gender Inequality in Education and Human Rights
Ms. Pratima Kamlakar Kamble, Nanded ||51

12) मानवी हक्क आणि महिलांच्या समस्या : एक चिंतन
प्रा.डॉ. आचार्य आर. डी., परळी-वैजनाथ ||54

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

way that rights are monitored and protected and the steps that are taken to respond to human rights violations. There are a number of free online courses on human rights that you can take. Attend a local event sponsored by human rights organizations such as Amnesty International. By participating in a local event against a human rights violation, such as protesting the death penalty, your actions are part of a larger collective action against injustice.

References:-

- Bakshi, R. K. (2010). Dalits and Human Rights p 12. Delhi: Akshed publishing House.
- Coveleski, S. (2019, July Monday). Welcome to Wikipidea. Retrieved July Monday, 2019, from https://en.wikipedia.org.
- Equality And Human Rights Commission. (2019, March Monday). Retrieved July Monday, 2019, from www.equalityhumanrights.com.
- Khandekar-Gawai, A. (2009). Mahilanchya Manvadhikarache Ulhanghan p 57. Pune: Sugava Publication.
- Rode, P. (2009). Mahilansathi Adhaar Kaydyacha p41. Pune: Diamond Publication..
- Sinha, P. C. (2011). Human Rights and Indian Constitution p 159. Jaipur: Prism Books.

❑❑❑

05

Status of Women's Rights

Dr. Milind N. Kharat
Associate Professor,
Lalbahadur Shastri College, Partur, Jalna

****

Abstract: The paper focus on status of human rights of woman, woman rights perspectives, and the Status of Women. And also discuss the UNO woman rights and gender discrimination in male dominated society. Paper is developed on the basis of secondary data and adopted descriptive research methodology for this purpose.

Key words:
Women Rights, Discrimination, Gender, and Humiliation

Introduction

Women and girls represent half of the world's population and, therefore, also half of its potential. Gender equality, besides being a fundamental human right, is essential to achieve peaceful societies, with full human potential and sustainable development. Moreover, it has been shown that empowering women spurs productivity and economic growth. Unfortunately, there is still a long way to go to achieve full equality of rights and opportunities between men and women, warns UN Women. Therefore, it is of paramount importance to end the multiple forms of gender violence and secure equal access to quality education and health, economic resources and participation in political life for both women and girls and men and boys. It is also essential to achieve equal opportunities in access to employment and to positions of leadership and decision-making at all levels.

The United Nations and women

UN support for the rights of women began with the Organization's founding Charter.

ISSN 2319 - 359X
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

IDEAL

Volume - X Issue - I September - February - 2021-22

Marathi Part - I / II

Peer Reviewed Refereed and
UGC Listed Journal No. 47026

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.601
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Assit. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Math's), M.B.A. (Mkt), M.B.A (H.R),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dirt), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖
Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

VOLUME - X, ISSUE - I - SEPTEMBER - FEBRUARY - 2021-22
IDEAL - ISSN - 2319 - 359X - IMPACT FACTOR - 6.601 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	महाराष्ट्रातील स्त्रियांची सद्य : स्थिती **सिद्दीकी फरहाना रफतुल्ला**	१-५
२	बालकामगार आणि मानवाधिकार **सुधा किशन पवार**	६-१२
३	विशेष शिक्षणाची संकल्पना आणि इतिहास पार्श्वभूमी एक शैक्षणिक अभ्यास **नामदेव रामभाऊ मेहेत्रे**	१३-१६
४	माहितीचा अधिकार- महत्व आणि भारतीय समाज **प्रा. डॉ. मिलिंद खरात**	१७-२०

VOLUME - X, ISSUE - I - SEPTEMBER - FEBRUARY - 2021-22
IDEAL - ISSN - 2319 - 359X - IMPACT FACTOR - 6.601 (www.sjifactor.com)

४. माहितीचा अधिकार- महत्व आणि भारतीय समाज

प्रा. डॉ. मिलिंद खरात
राज्यशास्त्र विभाग, लालबहादुर शास्त्री महाविद्यालय,परतुर जि. जालना.

प्रस्तावना (Introduction)

२६ जानेवारी १९५० साली भारतीय राज्यघटना अंमलात आली. त्यानंतर साधारण ५५ वर्षानंतर सामान्य माणसाला माहिती देण्याचा कायदा करण्यात आला. भारतीय राज्यघटनेच्या कलम १९ अंतर्गत असलेल्या मुलभुत हक्कापैकी अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यावर आधारीत असा हा माहितीचा अधिकार आहे. लोकशाही अधिक प्रभावी होण्यासाठी व सरकारी कामात अधिक पारदर्शकता निर्माण करण्यासाठी हा माहितीचा अधिकार आधुनिक काळात अस्तीत्वात आला आहे.

दहा राज्यांनी या पुर्वीच हा कायदा लागु केला असला तरी संपुर्ण देशभरात प्रथमच महाराष्ट्रात राजस्थान, तामिळनाडु, मध्यप्रदेश, दिल्ली, आसाम, कर्नाटक, गोवा ही ती राज्य होत अर्थात प्रत्येक राज्याच्या ''माहिती अधिकार'' कायद्याचे स्वरूप वेगळे होते आता केंद्र सरकारने संपुर्ण देशासाठी (जम्मु काश्मीर वगळुन) हा कायदा आणल्याने स्वाभाविकच त्या-त्या राज्याच्या वेगळ्या कायद्याची गरज राहिलेली नाही.

१. माहितीच्या अधिकाराचा इतिहास

महाराष्ट्र सरकारने महाराष्ट्र अधिकार माहितीचा नियम इ.स. २००२ हा कायदा अंमलात आणला होता. महाराष्ट्र राज्य माहितीचा अधिकार कायद्याने सरकारी कारभाराच्या पारदर्शकतेत संदर्भात फारशी क्रांतीकारी नसली तर महत्वपुर्ण कामगिरी बजावली त्या कायद्याच्या मदतीने अनेक गैरप्रकार उघडकीस आले. तसे नागरिकांना महत्वपुर्ण माहिती मिळून प्रश्न सुटण्यासंदर्भात मदत ही झाली.

महाराष्ट्र राज्य शासनाच्या माहितीच्या अधिकाराचा कायदा अंमलात होता. त्या दोन ते तीन वर्षाच्या काळात ३३,५०० अर्जदारांनी माहिती अर्ज केले. त्यातील २९,५०० अर्ज मार्गी लावण्यात आले म्हणजे साधारणपणे ८८ टक्के अर्ज निकाली निघाले. महाराष्ट्रामध्ये माहितीचा कायदा येण्यामागे आण्णा हजारे यांचेदेखील प्रयत्न मान्यच करावे लागतील.कारण समाजातील प्रशासकीय अधिकारी आणि राजकारणी माहितीच्या अधिकाराच्या कायद्यासाठी फारशी उत्सुक नव्हते.

माहितीच्या अधिकाराविषयीचा कायदा संसदेमध्ये १५ जुन २००५ रोजी संमत झाला व १२ ऑक्टोंबर २००५ रोजी त्याची अंमलबजावणी सुरू झाली व देशात सर्वत्र माहितीच्या अधिकाराचा कायदा अस्तीत्वात आला आहे. आता केंद्र सरकारने संपुर्ण देशासाठी (जम्मू काश्मीर वगळून) हा कायदा आणल्याने स्वाभाविकच त्या-त्या राज्याच्या वेगळ्या कायद्याची गरज राहिलेली नाही. महाराष्ट्र सरकारने लगेच आपला जुना कायदा रद्दबाबत करण्याबद्दल अधिसुचना जारी केली आहे. हा

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - X Issue - IV October - December - 2021

ENGLISH / MARATHI / HINDI PART - I

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

VOLUME - X, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2021
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	शिक्षणाचे ध्येय, उद्देश : ''सर्वोच्च सर्वोत्तम नागरिक बनविणे !'' **प्रा. डॉ. ज्योत्स्ना पुसाटे**	१-४
२	विजया मेहता यांची दिग्दर्शन शैली आणि कलात्मक भाव (हयवदन नाटकाच्या संदर्भनाने) **ज्योती अशोकराव काळे** **डॉ. वैशाली केशव बोधीले**	५-११
	स्वराज्यनिर्माते छत्रपती शिवाजी महाराजांची पत्रे **रुपाली राजू सावे**	१२-१४
	आदीवासींचे शैक्षणिक जीवन व विकास एक शैक्षणिक अभ्यास **नामदेव रामभाऊ मेहेत्रे**	१५-१८
	दलित रंगभूमी काल, आज आणि उद्या **प्रा. डॉ. गहिनिनाथ नारायण वळेकर**	१९-२२
	लोकशाहीर विठ्ठल उमप : लोकगीत **डॉ. विशाखा संजय कांबळे** **कोमल प्रकाश बरके**	२३-२६
	वैभवशाली अजिंठा लेणी **डॉ. भाऊसाहेब यशवंता जाधव**	२७-३०
	धर्मनिरपेक्षता आणि भारतीय राजकारण **प्रा. डॉ. मिलिंद खरात**	३१-३६

VOLUME - X, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2021
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

८. धर्मनिरपेक्षता आणि भारतीय राजकारण

प्रा. डॉ. मिलिंद खरात
राज्यशास्त्र विभाग, लालबहादुर शास्त्री महाविद्यालय,परतुर जि. जालना.

प्रस्तावना

भारताचे राजकारण (Secular) धर्म निरपेक्ष आहे की नाही, संबंधी बरीच उलट-सुलट चर्चा झालेली आहे व अजुनही या संकल्पनेवर वैचारिक विचार मंथन आहे.

स्वातंत्र्य प्राप्ती पासुन आजपर्यंत धर्म निरपेक्षता व धर्मनिरपेक्ष राज्य या संकल्पना देशाच्या राजकारणात महत्वपुर्ण बनल्या आहेत. १९७९ मध्ये बेचाळीसावी घटना दुरूस्ती होईपर्यंत आपल्या घटनेत आमचे शासन इहवादी (Secular) आहे असे कोठेही म्हटलेले नाही. परिणामी धर्मनिरपेक्ष राज्य म्हणजे नक्की काय? याबाबत राजकीय जीवनात बराच वैचारीक गोंधळ निर्माण झाला. तो आजही कायम आहे. प्रत्येक राजकीय पक्ष आपल्याला सोयीप्रमाणे धर्मातील राज्याची संकल्पना मांडण्याची केवील वाणी व तत्वहीन धडपड करतांना दिसतात. सत्तालालसा व वैचारिक भिरूता देशाच्या पक्षीय राजकारणात कायम झालेल्या धार्मीक अनुयायांचे व त्यातून धार्मीक तणावाचे वातावरण देशात निर्माण झाले त्यामुळे लोकतांत्रिक शासन व राजकारण मुळ "धर्म निरपेक्षते" पासुन शेकडो मैल दुरच राहीले.

१. धर्मनिरपेक्षता म्हणजे काय?

राज्यसंस्था राजकीय व्यवहार आणि धर्म यांचे संबंध कसे आसावेत या विषयी युरोपात विकसीत झालेला विचार ह्या विचारा नुसार राज्यसंस्थेने कोणत्याही एका धर्मास खास दर्जा किंवा अधिकृत धर्म म्हणुन दर्जा देवु नये. राजकीय पदे कोणत्याही एका धर्माच्या व्यवतीसाठी मर्यादीत नसावेत धर्मा व्यतिरीवतच्या बाबतीत सर्व व्यक्तींना सारखीच वागणुक मिळावी. राज्य संस्थेच्या निर्णया मध्ये धर्मसंस्थेचा (चर्चचा) हस्तक्षेप असु नये. असे माणले जाते.

काही वेळा राज्याने धार्मीक बाबी मध्ये हस्तक्षेप करू नये आणि धर्म संस्थेने राजकीय व्यवहारात हास्तक्षेप करू नये. एवढाच धर्मनिरपेक्षतेचा मर्यादीत अर्थ सांगितला जातो. परंतु शिक्षण, विवाह, वारसा, धर्मसुधारणा इ. क्षेत्रा मध्ये राज्य संस्थेला आवश्यक वाटल्यास हस्तक्षेप करता यावा आणि असा हस्तक्षेप करतांना राज्य संस्थेने कोणत्याही धर्माचा अपमान न करता सर्व धर्मांना सारखीच वागणुक द्यावी. हे धर्मनिरपेक्षते मध्ये अभिप्रेत असते.

धर्मनिरपेक्षतेचा अर्थ

डॉ. आंबेडकर धर्मांतर- वैचारिक पातळीवर शिवाजी महाराज- धर्मयुद्ध नव्हते-सत्तेसाठी संघर्ष-मुस्लीम औरंगाजेब-हिंदु

सरदार

ꗋ्य. 20

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX Issue - IV OCTOBER - DECEMBER - 2020

MARATHI PART - II / III

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

VOLUME - IX, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2020
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - III

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	राजर्षी शाहू महाराजांचे शैक्षणिक धोरणे व सद्य:स्थिती **प्रा. डॉ. विनायक खिल्लारे**	६६-६८
१५	राजश्री शाहू महाराजांचे पाटबंधारे व कृषीविषयक विचार **शिनगारे भास्कर**	६९-७०
१६	राजर्षी शाहू महाराजांचे महिला सक्षमीकरण विषयी धोरणे आणि सद्यस्थिती **प्रेमकुमार कौशल्य**	७१-७३
१७	राजर्षी शाहू महाराजांचे कल्याणकारी धोरण आणि सद्य:स्थिती **डॉ. रमेश वाघमारे**	७४-७६
८	अस्पृश्यांचे उद्धारकर्ते : राजर्षी शाहू महाराज **प्रा. डॉ. पावडे के. डब्ल्यु.**	७७-८०
९	रा.रं. बोराडे यांच्या ग्रामीण कादंबरीचे आकलन **सतीश अप्पाराव तुपे**	८१-८४
०	पर्यावरणविषयक समस्या, पर्यावरणाचे व्यवस्थापन व उपाययोजना **डॉ. मिलिंद एन. खरात**	८५-८७

VOLUME - IX, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2020
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.399 (www.sjifactor.com)

२०. पर्यावरणविषयक समस्या, पर्यावरणाचे व्यवस्थापन व उपाययोजना

डॉ. मिलिंद एन. खरात
एल.बी.एस.

प्रस्तावना

मानवाच्या व्यक्तिगत व सामुहीक जीवनासाठी व विकासासाठी आवश्यक सभोवतालच्या परिस्थितीस पर्यावरण असे म्हणतात. म्हणजेच, पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरील सर्व बाह्य परिस्थितीचे व प्रभावाचे एकत्रीकरण म्हणजे पर्यावरण होय.

साधारणत: स्थलावरण, जलावरण, जीवावरण व वातावरण मिळुन पर्यावरण बनते व या आवरणांचा एकमेकांशी आंतरसंबंध असतो. आपल्या सभोवतालचे जग हे दोन प्रकारच्या पदार्थांनी बनले आहे. सजीव आणि निर्जीव अगदी सुरवातीच्या काळात पृथ्वीवर दगड, माती, पाणी, हवा आणि सूर्यप्रकाश यासारखे अजैविक घटक होते. या अजैविक पदार्थातुन सजीवांची निर्मीती झाली. आणि त्यात उत्क्रांती होत होत आजची सजीवसृष्टी तयार झाली. मानवी उत्क्रांतीच्या वेगवेगळया टप्प्यात मानवाने निसर्गाच्या मदतीने प्रगती केली. अगदी अश्मयुगापासून ते आधुनिक काळातील औद्योगिक क्रांतीपर्यंत मानवी उत्क्रांतीचा प्रवास खरोखरच थक्क करण्यासारखा आहे.

परंतु ज्या निसर्गाचा वापर करुन मानवाने आपली प्रगती साधण्याचा प्रयत्न केला त्या निसर्गावर मात केल्यामुळे आज मानवी जीवनच धोक्यात आले आहे. भौतीक सुखासाठी झालेल्या संशोधनाचा परिणाम निसर्गचक्र बिघडण्यामध्ये झालेला दिसून येतो. आणि त्यामुळे आज अनेक पर्यावरणीय समस्या निर्माण झाल्या आहेत.

पर्यावरण विषयक समस्या

साधनसामग्रीची कमतरता, वाढते औद्योगिकीकरण, वृक्षतोड, वाढती लोकसंख्या, वाहतुक साधनांची वाढ, परंपरागत ऊर्जा साधनांचा अतिरेकी वापर, रासायनीक खते, किटकनाशके व जंतुनाशके यांचा अतिवापर इ. प्रदुषणाची प्रमुख कारणे आहेत.

औद्योगिकीकरणामुळे औष्णीक विद्युत केंद्रात धुरामधून राख, काजळी, सल्फर डायऑक्साईड इत्यादी प्रदुषके बाहेर पडतात व त्याच्या आजुबाजुची जमीन, जमीनीवरील पिके खराब होतात. अलिकडील काळात कृषी उत्पादनाचे संरक्षण करण्यासाठी वेगवेगळी रासायनिक जंतुनाशके, किटकनाशके व तणनाशके वापरली जात आहे व ही कृषी उत्पादने खाल्यामुळे मानवाच्या आरोग्यावर गंभीर परिणाम होऊन अनेक नवनवीन आजार निर्माण होत आहे. त्यावर पर्याय म्हणून रासायनिक खतांऐवजी सेंद्रिय खतांचा वापर करणे गरजेचे आहे परंतु तसे होताना दिसुन येत नाही.

वाहनाच्या धुरातून निघणाऱ्या वायुमूळे वाहतुक नियंत्रण करणारे पोलीस व तेथील राहीवासी, दुकानदार यांच्या रक्तात व लघवीत शीशे व धातुचे प्रमाण वाढत आहे ही सुध्दा एक गंभीर समस्या आहे. याशिवाय बदलत्या जीवनशैलीमुळे धुम्रपाणा या व्यसनाचे प्रमाण वाढले आहे. धुम्रपानामुळे बाहेर पडणाऱ्या धुरामुळे हृदयविकार, अल्सर, आंधळेपणा, फुफ्फुसाचा विकार (कॅन्सर), ओठाचा कॅन्सर इ.रोग होतात.